

Körkép a kisebbségi magyar tudományosságról

Simon Attila (szerk.): A határon túli magyar tudományos könyvkiadás.
(= Nostra tempora 12.) Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum
Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2005. 141 lap

A Magyar Tudomány 2005. évi ünnepe alkalmából a somorjai Fórum Intézet által megjelentetett kötet hat Magyarországgal szomszédos ország kisebbségi magyar közösségeinek tudományos könyvkiadásáról nyújt átfogó képet. Berényi Dénes professzor úr, a Magyar Tudományosság Külföldön akadémiai elnöki bizottság ez év júniusában leköszönő elnöke a kötet ajánlásának bevezető mondatában a következőképpen fogalmazott: „A Magyar Tudományos Akadémiának, mint a nemzet akadémiájának egyik fő törekvése a magyar tudományosság integrálása államhatárokon innen és túl.” Az akadémiai szándék komolyságát az elmúlt időszakban közös kutatások, intézményesülő együttműködési formák, viszonylag jelentős ösztöndíj-támogatások, rendszeres kutatásszervezési tanácskozások jelzik. Az egyetemes magyar nyelvű és magyar tárgyú tudományosság integráltságának fokát mindazonáltal alapvetően mégis elsősorban a tudományos publikációkon, kutatási eredményeken lehet lemérni. Ebből a szempontból is különösen fontos állomást jelent ez a bibliográfiai tanulmánykötet, amelyben a kelet-közép-európai rendszerváltások után eltelt másfél évtized kisebbségi magyar tudományos könyvkiadásáról gazdagon dokumentált kárpátaljai, erdélyi, vajdasági, horvátországi, szlovéniai, szlovákiai beszámolókból és elemzésekből nyerhetünk képet.

A kisebbségi magyar tudományos kutatás sajátosságai

A kötetbe sorolt szövegek szerzői közül Soós Kálmán, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora, Gábrityné Molnár Irén, a szabadkai székhelyű Magyarságkutató Tudományos Társaság (MTT), valamint Göncz László, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója és a horvátországi magyar tudományos könyvekkel foglalkozó Lábadi Károly jórészt a kutatások és a könyvkiadás mostani helyzetét megvilágító történeti fejlődés bemutatására helyezték a hangsúlyt.

A százezres nagyságrendű kárpátaljai magyar közösség helyzetét alapvetően meghatározta a szovjet korszak teljes intézménynélkülisége, a szakmai nevelés és háttér hiánya. A politikai és cenzurális viszonyok lehetetlensége. A Gorbacsov-korszak nyitása után is még hosszú évek-re volt szükség a tényleges, szervezett kutatómunka elkezdésére. Amint arra a kötet szerkesztője, Simon Attila is arra hívja fel a figyelmet, hogy a 20. századvégi újramezélés majd minden esetben a nulláról indult. Ez különösen igaz a kárpátaljai magyar kutatásokra, amelyek az előzmények, tradíciók felfedezése és folytatása érdekében gyakran a 19. századi tudós nemzedékekig voltak kénytelenek visszanyúlni.

Soós Kálmán tanulmánya ugyanakkor érzékletesen mutatja be a kisebbségi magyar tudományos könyvkiadás igen gyors szakmai differenciálódását: a néprajzi, helytörténeti munkák mellett igen korán megjelentek a nyelvészeti, történeti és régészeti munkák. Nem hallgatja el a szerző a különösen a kezdetekre jellemző katolikus viszonyokat sem. Egyebek közt utal a magyarországi támogatási források működésében kezdettől fogva megjelenő elfogultságra és kiegyensúlyozatlan döntésekre, a kiadók közötti pozícióharcokra, a mindmáig megoldatlan terjesztésre, a magyarországi és a külhoni könyvpiacok közötti távolságokra stb. Ugyanakkor jelzi a magyarországi és a kárpátaljai kutatások, publikációk egymást kiegészítő, komplementer szerkezeti sajátosságait, amiről a többi szöveg esetében Lábad László munkája kivételével legfeljebb a jegyzetapparátus és a kötetzáró bibliográfiai válogatások alapján nyerhet képet az olvasó.

A kárpátaljainál jóval sokszínűbb és gazdagabb tudományos könyvkiadásról készített gazdagon dokumentált és korrekt beszámolót G. Molnár Irén. Az újvidéki egyetem hungarológiai tanszékének és intézetének munkatársai által megalapozott nyelvészeti, irodalomtudományi és néprajzi kutatások mellett viszonylag korán, az 1970–80-as években megjelentek az első kisebbségtörténeti munkák is. Igaz, ez utóbbiak jórészt csak szerb nyelven. G. Molnár Irén beszámolója a bőséges katalógus mellett többször visszatérően listázza a hiányokat is. Az előzmények vonatkozásában a magyar tudományosságot is érintő asszimilációs veszteségekre, a Tito utáni korszakban pedig a hiányzó szociológiai, politológiai, pedagógiai, pszichológiai kutatásokra utal.

Két elemzés szerzője, Bíró A. Zoltán és Liszka József az erdélyi, illetve a szlo-

vákiai magyar tudományos kutatások előzményeit és helyzetét vizsgálva választ keres a kisebbségi helyzetben működő magyar nyelvű tudományos közélet sajátosságaira. A másfél milliós romániai magyar közösség a maga nemzeti léptékű felvevő piacával a legsötétebb pártállami periódusokban is igényelte a tudományos kiadványokat. Az 1970–1980 közötti évtizedben a maradék kolozsvári, vásárhelyi, bukares-ti magyar tudományos intézmények, illetve kiadók több területen is képesek voltak módszeres kutatások megszervezésére és elvégzésére. A történeti források, a nyelvtörténeti, irodalomtörténeti lexikográfiai munkálatok mellett jelentős számban alkottak kutatók mindenfajta magyar intézményi háttér és támogatás nélkül.

Bíró A. Zoltán az erdélyi magyar könyvkiadás egyik centrális kérdéseként veti fel „a kisebbségi identifikációs folyamatnak a tudományos könyvkiadásban játszott tartós és központi szerepét”, amely a szerző történetileg is levezetett megállapítása szerint gyakran „nem csupán profitál a tudományos könyvkiadásból, hanem – alapvetően nem szakmai szempontok szerint – alakítja és meghatározza azt”. (37.)

Ez a megállapítás, amelynek érvényességét, általánosíthatóságát minden bizonnyal csak egészen konkrét elemzésekkel lehetne egész diszciplínákra vagy éppen más közösségek tudományos könyvkiadására is vonatkoztatni, kétségkívül jól jelzi a kisebbségi tudományosság erőteljes politikai, ideológiai vagy éppen közösségépítő kontextusát.

Intézményeiben él a kisebbségi magyar tudomány

Liszka József a szlovákiai magyar tudományos könyvkiadásról készített elemzé-

sét a kisebbségi magyar tudományosság meghatározhatóságának kérdésével kezd. Amiképpen módszereiben, elméleti háttérben nem létezhet nemzeti tudomány, a szerző szerint ilyen megközelítésben a kisebbségi magyar tudományosságot sem lehet elkülöníteni. Amennyiben azonban a kutatások tárgyaként jelenik meg valamely kisebbségi közösség, Liszka szerint ebben a megközelítésben már beszélhetünk „szlovákiai magyar tudományosság”-ról, azaz egy adott kisebbséget komplex módon vizsgáló tudományos kutatásról. Ezzel együtt az érdemi kisebbségi tudományosság létrejöttének Liszka József gondolatmenete szerint további feltételei vannak: „Ahhoz, hogy valóban »szlovákiai magyar tudományosságról« beszélhessünk (s én csak így módon tudom, így módon vagyok hajlandó értelmezni ezt a kifejezést!), tehát ahhoz, hogy valódi »szlovákiai magyar tudományosságról« beszélhessünk, jól képzett, lehetőleg a szülőföldön élő és dolgozó kutatókra, tudományos intézményrendszerre (oktatás: egyetem!, múzeumok, könyv- és levéltárak, saját kutatóintézetek, publikációs fórumok stb.) van szükség.” (96.)

Ez a Liszka József által felállított mérce tehát a kisebbség által lakott területen intézményesült kutatási-közgyűjteményi tevékenységet tekinti – véleményünk szerint is teljes joggal – a külhoni magyar tudományosság alapvető ismérvének.

Érdemi vitákat valószínűleg ott kellene egymással a tisztánlátás és a partneri viszonyok alakítása érdekében kezdenünk, ahol ez a szakmai intézményesülés a mindenkori állami, politikai realitásokhoz igazodva, tudományszervezési szempontból is megfellebbezhetetlen realitásként tételeződik, s ekképpen ellentmondásba kerül a nemzeti tudományra vonatkozóan kifejtett elhatárolás szempont-

rendszerével. Vagy éppen a gyorsan integrálódó közép-európai régiókban máris beindult egyetemi, kutatói migrációval.

Ez utóbbi megjegyzésünkkel csupán arra szeretnénk utalni, hogy az egyetemi, kutatóintézeti, közgyűjteményi, kiadói intézmények birtokában a kisebbségi tudományosság sem zárkózhat be önmagába, hiszen mind szakmai, mind pedig kutatásszervezési, intézményfejlesztési szempontok miatt múlhatatlanul szüksége van és lesz a magyarországi és az adott országbeli (a felvidéki magyar kutatás esetében a szlovákiai) tudományos közélettel való minél szorosabb együttműködésre. S természetesen mindezt a lehető legnyitottabb nemzetközi kooperációs keretek közt. Ahogy Liszka József fogalmaz: „Egy adott tudományosság elismertségét nem kis mértékben nemzetközi ismertsége határozza meg. A szlovákiai magyar tudományosságnak tehát amellet, hogy állandóan törekednie kell arra, hogy a magyarországi tudományos élet egyenrangú partnerévé tudjon válni, és az is tudjon maradni, nemzetközi porondon is helyt kell állnia.” (105.)

A kötet hat tanulmánya azt jelzi, hogy az erdélyi, szlovákiai, vajdasági, kárpátaljai és a szlovéniai magyar tudományosság a 20. század végén igen jelentős eredményeket ért el a kutatások intézményi hététerének megteremtésében és megerősítésében. A Magyarországgal szomszédos országok magyar felsőoktatási és kutatóintézeti műhelyei, intézetei közötti együttműködés fontos feltétele a kutatói témakörök és a személyi háttér folytonos megújulásának.

A magyar-magyar tudományos kapcsolatrendszer

Ismertetésünk elején idéztük Berényi Dénesnek az akadémia integráló szerepéről

kifejtett gondolatát. Igen nagy a felelősségünk ennek a szerepnek az alakításában, korszerű újrafogalmazásában. Ha csak abba szeretnénk belegondolni, hogy a magyar társadalomtudományok a trianoni Magyarország határain kívül maradt területekre, nemzetekre, népcsoportokra vonatkozóan az elmúlt 20 évben milyen kutatási eredményeket tudnak felmutatni, akkor feltétlenül érdemesnek látszik felülvizsgálni a kisebbségi magyar tudományosság feladatvállalásáról, szerepéről kialakult sztereotípiáinkat. Azokat, amelyek a „határon túli magyar kutatókban” elsősorban csak bedolgozókat, kiegészítőket, közvetítőket látnak. A romániai, horvátországi, ukrainai stb. hely-, kultúra-, tárgy- és nyelvismeret hiánya miatt egész diszciplínák kezdenek kiszorulni a magyar társadalomtudományi kutatások hagyományos

terepeiről, tematikus területeiről. Ezek a közép-európai kapcsolattörténeti, interetnikus és egyéb kutatások a kisebbségi magyar kutatókkal, intézményekkel közösen válhatnak ismét szerves részévé a magyar és a nemzetközi tudományosságnak.

Ennek érdekében kellene mielőbb tisztázni a magyarországi és a kisebbségi magyar tudományos intézmények, kutatók kapcsolatrendszerének működésében zavarokat okozó kérdéseket: a támogatáspolitikai újragondolásától egészen a hálózati kutatási rendszerek kialakításáig és a koordinált kutatástervezésig.

A Fórum Intézet kiadványa jól szolgálja ezeket a szándékokat, s ezért köszönet illeti mindazokat, akik közreműködtek elkészítésében.

Szarka László

Farkas Mária: A Nouvelle Revue de Hongrie mint kultúraközvetítő folyóirat

Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 204 lap

Farkas Mária munkája a Pécsi Tudományegyetemen a Bölcsészettudományi Kar Doktori Iskolájának Hungarológia alprogramja keretében PhD-disszertációként született, és a Gondolat Kiadó Doktori Mestermunkák sorozatában könyv alakban is megjelent. A disszertáció a címben jelzett *Nouvelle Revue de Hongrie* (NRH) kultúraközvetítő folyóirat mellett további három hasonló törekvésű és rendeltetésű folyóirat összehasonlító-rendszerező feldolgozása. A recenzió elején megállapíthatjuk, a disszertációnak kultúra-, kapcsolat- és sajtótörténeti jelentősége van. A szerző előzményként bemutatja a *Revue de Hongrie*-t (RH; megjelent 1908–1931), testvérlapként a hazai

közönséget tájékoztató *Magyar Szemlét* (MSZ 1927–1944) és az angol és amerikai közönség felé nyitó *Hungarian Quarterly*-t (HQ 1936–1944). Mindegyik mint kultúraközvetítő orgánus és egyszersmind fórum fontos szerepet tölt be nemcsak a magyar kultúra külföldi, hanem a francia és angol nyelvű kultúra magyarországi megismertetésében és elfogadtatásában.

A folyóiratok összehasonlító vizsgálatából kiderül, hogy azonos történelmi háttér, kultúrpolitikai törekvés konkretizálódik az egyes folyóiratokban. Mind a négy folyóirat társadalmi háttérét és közéleti bázisát jelentős politikusok, gazdasági szaktekintélyek, a magyar szellemi életet jelentősen befolyásoló személyek alkot-